

Svenska läkare var gäster vid nazisternas elitskola

I delstaten Mecklenburg-Vorpommern i norra Tyskland finns flera minnesmärken som vittnar om en dunkel period i Tysklands moderna historia. Varje år besöker tusentals turister »kolossen i Prora« (ett bostadsområde) på Rügen – Adolf Hitlers tilltänkta semesterparadis för tyska arbetare med sina familjer – eller platserna för arbetslägren i Wöbbelin och Peenemünde.

Mycket mindre känt, även inom Tyskland, är att det i den lilla nordtyska byn Alt-Rehse fanns en nationalsocialistisk elitskola för utvalda läkare, tandläkare, barnmorskor, farmaceuter och läkarstudenter åren 1935–1939 samt 1941–1942. Denna skola utgör ett historiskt exempel på hur unga läkare och andra i hälso- och sjukvården kan påverkas politiskt, ideologiskt och medicinskt under en totalitär regim. Ett projekt som enheten för medicinens historia vid Lunds universitet driver är just att försöka ta reda på mer om utbildningen i Alt-Rehse. I vilken mån förekom besök från Sverige? Finns beröringspunkter eller kontakter mellan Alt-Rehse och läkarmedlem-

marna i Riksföreningen Sverige–Tyskland (RST), en svensk tyskvänlig förening som var aktiv under samma tid?

I sekler har svenska intellektuella haft en positiv inställning till Tyskland och influerats av tysk kultur, och den rika tradition av musik, konst och litteratur som bland många andra representeras av Goethe, Schiller, Brahms och Beethoven. Från 1920 och framåt spreds också politiska sympatier för det framväxande nya Tyskland i Sverige, framför allt inom borgerliga kretsar men även inom delar av arbetarrörelsen (Socialistiska partiet, lett av Nils Flyg). Det är väl känt att det i Sverige under 1930- och 40-talet fanns mer eller mindre uttalade nazistiska partier och sammanslutningar, men också flera formellt opolitiska föreningar med nationalsocialistisk anstrykning, där hundratals läkare var medlemmar. Några exempel visar också på nationalsocialistiska tendenser inom läkarnas och medicinstudenternas egna förbund vid tiden före och under andra världskriget. Sensommaren 2007 publicerades boken »Djävulsso-

NAZISTERNAS LÄKARSKOLA
I den idylliska bergsbyn Alt-Rehse i norra Tyskland utbildades Tredje rikets läkare i ledarskap och nationalsocialistiskt samhällsengagemang. Flera svenska läkare gästade institutionen – namnen finns i gästboken.

naten» av Ola Larsmo [1], som handlar om tiden då Medicinska föreningen år 1939 i Uppsalas Bollhus protesterade mot att judiska läkare från Tyskland skulle beredas fristad i Sverige.

Ulf Högberg, Umeå, har tidigare i Läkartidningen på ett förtjänstfullt sätt diskuterat svenska läkares medlemskap i samfundet Manhem och Riksföreningen Sverige-Tyskland (RST) [2], ett ämne som även belysts i Svensk medicinhistorisk tidskrift [3, 4].

RST bildades i Lund i december 1937 med syftet »att på rent svensk grundval, utan ställningstagande i partipolitiken, verka för ett rättvist bedömande av det nya Tyskland«. Bland initiativtagarna till föreningen fanns anatomiprofessor Ivar Broman, historieforskare Gottfrid Carlsson, professorn i praktisk filosofi Efraim Liljeqvist och rasbiologen professor Herman Lundborg [4]. Till ordförande valdes genetikprofessorn Herman Nilsson-Ehle, som dock 1939 i ett bevarat brev valde att träda ut ur föreningen i samband med krigets utbrott.

RST förblev en förening med tydlig överklasskarakär. Till medlemmarna hörde höga militärer, chefredaktörer och riksdagsmän, uttalade nazister som ingenjör Carl Ernfrid Carlberg och kända kulturpersonligheter som författarna Verner von Heidenstam och Sven Hedin. Runt 200 av sammanlagt 5 600 medlemmar var läkare, varav några även beträdde höga poster inom Läkarförbundet [2].

Bevekelsegrunderna för medlemskap i RST var skiftande. Familjära anknnytningar var släkt i Tyskland och kulturella band har förmodligen utgjort huvudskäl för en del läkarmedlemmar, medan andra blev medlemmar av ideologiska och rent politiska skäl. Liknande förhållanden kan antas gälla för tandläkare. Cirka 130 tandläkare var medlemmar i RST, enligt bevarade matriklar. Bland grundarna av RST fanns Gustav Köhler, välkänd profil i Sydsvenska tandläkaresällskapet och dessutom aktieägare i den starkt nazivänliga tidningen Dagsposten. Gustav V:s hovtandläkare var också medlem i RST, och på initiativ av medlemmar i RST gjordes studiebesök av svenska tandläkare till tyska krigsjukhus.

D en tyska byn Alt-Rehse, belägen vid sjön Tollense-See nära staden Neubrandenburg har i dag runt 350 invånare i en lantlig idyll, vackert belägen på sluttningarna ner mot sjön i anslutning till en gammal slottspark. Byn upprustades under 1930-talet till att bli en Tredje rikets mönsterby (»Musterdorf«). Från hela Tyskland kom framför allt medicinstudenter och läkare dit i omgångar för några veckors fortbildning. Syftet med läkaruskolan i Alt-Rehse formulerades i Deutsches Ärzteblatt 1934 [5]: »Här, i det strängt organiserade, enkla, sunda livet i gemenskapsläget skall den unge läkaren fostras till ledare. Han skall skolas till en yrkesutövning, som är präglad av ett starkt folkligt, nationellt och socialt medvetande djupt förankrat i nationalsocialismen.«

Vid skolans invigning den första juni 1935 medverkade flera prominenta medicinare och högt uppsatta politiker, till exempel Rudolf Hess och Martin Bormann. Festligheterna refererades i åtskilliga tidskrifter [6] och även i riksradiön via Hamburger Rundfunk. I samtliga tal från invigningen (som trycktes oavkortade i den officiella tidskriften »Volksgesundheitswacht«) betonas betydelsen av »die ärztliche Führerschaft« (läkarens ledarskap). Läkarverket ansågs vara en förtroendepost i samhället, och lä-

ÅKE BERGLUND
Amanuens vid Karolinska institutet och S:t Eriks sjukhus i Stockholm. I början av 1940-talet var han en frekvent föreläsare i rasvetenskap och ras-teori med anti-semitiska förtecken.

HERMAN LUNDBORG
Professor och chef för Statens Rasbiologiska Institut i Uppsala. En av initiativtagarna till Riksföreningen Sverige-Tyskland som bildades i Lund 1937.

GUNNAR FURUGÅRD
Provinsialläkare i Älvdalens distrikt. Mer känd som förgrundsgestalt i den första öppna nazistiska rörelsen i Sverige, bildad redan 1924.

karen var därför en viktig opinionsbildare. Initiativet till en politisk Ärzteführerschule hade från början inte instiftats av tyska läkarkåren. Adolf Hitler beskriver i sin bok »Mein Kampf« 1926 att en sådan skola ska vara central i den nationalsocialistiska rörelsen och att läkaren inte i första hand ska verka för individens bästa, utan för nationens [7]. Det fanns en Alt-Rehse-sång som sjöngs i lägret, där första versen med refräng lyder [8]:

*Es steht zwischen Elbe und Oder
In norddeutscher Heide ein Haus
Dort schult man der Ärzte Garde
Und bildete sie als Führer aus.
Den Glauben an Deutschland im Herzen
Steht fest zu des Führers Gebot
Der deutschen Ärzte Garde
Im Frieden und Krieg bis zum Tod.*

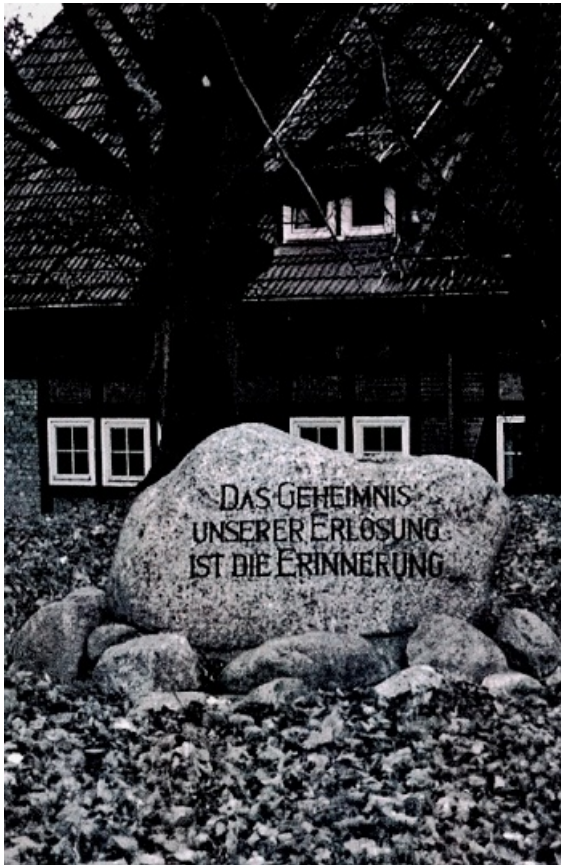
*Det finns mellan Elbe och Oder
i nordtyskt landskap en park
där utbildas läkarnas garde
och görs läkaren till ledare stark.
Tron på Tyskland i våra hjärtan
Ledarens bud är vår lag
vi är tyska läkarnas garde
i fred och krig till vår sista dag.*

Kursledarna lade stor vikt vid att eleverna vistades bland och lärde känna de vanliga invånarna i byn, där eleverna hjälpte ortsbefolkningen med olika sysslor, bland annat lantbruk och stenläggning av gator. Att de akademiska studenterna deltog i detta skulle visa dem värdet av hårt kroppsarbete samt motverka klasskillnader för att främja folkgemenskap. Man lät också bygga korsvirkeshus i samhället. De är bevarade och bebodda än i dag. Skriften på husen visar att de är namngivna efter tyska städer och landskap samt försedda med byggår enligt den nya tideräkningen, då 1933 sattes till år noll (»Die Machtübernahme«).

Skolområdet låg i en park i byn, och i den fanns flera byggnader. Förutom huvudbyggnaden med föreläsningssal, bibliotek och matsal, fanns fyra studentbostäder med vardera 33 bäddar, två hus för lärare, en bostad till professorerna, ett mikrobiologiskt laboratorium och en idrottshall. Dessutom fanns en byggnad som i dag kallas Institut X, ett laboratorium med hittills okänt syfte. I parken fanns även en stor idrottsplats och möjligheter till segling och bad.

Det sägs att den största eken, som än i dag står i parken, döptes efter NSDAP-ideologen Alfred Rosenberg, eftersom han gärna föreläste utomhus för studenterna i dess skugga. Kursdeltagarna var noga utvalda, och ett strikt dagsschema tog vid efter den obligatoriska morgongymnastiken. Vetenskapsbyns huvudinriktning kan sammanfattas i fyra utbildningsgrenar: rashygien, utvecklingen av eutanasi, läkaren som ledare, och slutligen, judefrågans lösning.

Rashygien undervisades också på universiteten. 1923 inrättades Tysklands första professor i rashygien, och 13 år senare fanns ytterligare tio lärostolar i ämnet runt om i Tyskland [7]. I sammanhanget bör nämnas att svensken Herman Lundborg, docent i rasbiologi 1915, blev professor vid svenska Statens institut för rasbiologi redan 1922. Lundborg betraktades i Tyskland som pionjär inom området och hedrades 1936 för sin forskning med hedersdoktorat vid det anrika universitetet i Heidelberg [9].

**BEFRIESENS
HEMLIGHET**
»Hemligheten till vår befrielse är hägkoms-ten«, står det på minnesstenen rest intill huvudbyggnaden till den gamla läkarskolan i Alt-Rehse.

**LÄKARBOSS
INVIGDE**
Riksläkarledaren i Tredje riket, Gerhard Wagner, talade vid invigningen av läkarskolan i Alt-Rehse i juni 1935.

**LEDANDE
LÄKARE**
Läkarna Luigi Conti och Karl Brandt var ledargestalter i den national-socialistiska läkarkåren.

En del tyska läkare gjorde sig skyldiga till brott mot mänskligheten under andra världskriget, varav några dömdes till döden vid rättegångarna i Nürnberg 1946–1947 i en särskild läkarrättegång. Hela 45 procent av den tyska läkarkåren var partimedlemmar i NSDAP. Det är en hög andel jämfört med andra akademiska yrkesgrupper, vilket kan ha haft flera orsaker, bland annat den att medlemskap var karriärbefrämjande. Antagligen deltog vissa Alt-Rehse-studenter i krigsförbrytelser, men listor på kursdeltagare och andra dokument togs troligen i beslag av ryska arméns överbefälhavare general Zjukov under krigets sista dagar och har ännu inte kunnat spåras, varför bevisen är få.

Det är därför också svårt att veta i vilken utsträckning svenska läkare och svenska medicinstudenter besökte skolan. Att besök från Sverige till Alt-Rehse förekom kan man läsa i en bevarad gästbok, inte minst under olympiadåret 1936, i vilken även läkarrepresentanter från en rad olika länder, bland annat Japan, Storbritannien, Ungern, Australien, Iran, Argentina, Polen och Indien, framfört hälsningar.

Delegationer från utlandet fick se några av de sjukvårdsinstanser som Hitlertyskland helst visade upp. Dit hörde das Rudolf-Hess-Krankenhaus i Dresden, sanatoriet och sjukhuset för SS-soldater i Hohenlychen (Mecklenburg-Vorpommern) samt inte minst Ärzteführerschule i Alt-Rehse. I RST:s tidning »Sverige-Tyskland« skrev Lili von Rosen ett resereportage om hälso- och sjukvården i Tredje riket 1938, där även en skildring av verksamheten i Alt-Rehse gavs [10].

Intresset för fortsatt forskning kring skolan är

stort. Under rubriken »NS-Führerschule der deutschen Ärzteschaft Alt-Rehse« arrangerades i maj 2007 en konferens av högskolan i Neubrandenburg, där även enheten för medicinens historia vid Lunds universitet medverkade. Samma år gavs också en doktorsavhandling om läkarskolan ut.

Den tyske läkaren och medicinhistorikern Thomas Maibaum pekar i sin avhandling »Die Führerschule der deutschen Ärzteschaft Alt-Rehse« [7] på att åtskilliga ovetenskapliga föreställningar florerar kring skolan. Bland annat berättar en legend att parken i Alt-Rehse var ett träningstillhåll för roddare inför olympiaden i Berlin 1936. En annan antyder att det skulle ha funnits nära samarbete mellan koncentrationslägret i Ravensbrück och Alt-Rehse. I dag kan dessa teser ännu varken helt bevisas eller motbevisas.

Efter Tredje rikets fall har parken i Alt-Rehse fyllt olika funktioner. Bland annat beslutade Erich Honecker under DDR-regimen att starta ett barnhem i området [7], men det är sedan länge stängt, och för närvarande pågår livliga diskussioner om vad parken ska användas till i framtiden [11].

I dag är parken omsluten av höga stängsel, och en massiv stålgrind bildar den enda ingången. På samma grind stöddes SS-fanorna vid invigningsfestligheterna för die Ärzteführerschule 1935 med inskriptionen: »Meine Ehre heisst Treue« (Min heder är lojalitet). Dagens Alt-Rehse-invånare har låtit rista in ett annat slagord på en centralt placerad sten i parken: »Das Geheimnis unserer Erlösung ist die Erinnerung« (Hemligheten till vår befrielse är hägkoms-ten).

Nils Hansson
med kand, forskarstuderande

Göran Bergkvist
odontologie doktor

Peter M Nilsson
docent, universitetslektor,
enheten för medicinens historia, Lunds universitet

LÄS MER Referenslista <http://ltarkiv.lakartidningen.se>